

Η ΓΝΩΣΙΟΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΡΕΝΕ ΝΤΕΚΑΡΤ (της Άννας Κελεσίδου)

Ι. Ο Ντεκάρτ (1596-1650) γεννήθηκε στην Τουραίνη (στην πόλη που σήμερα φέρει το όνομα του και είναι κοντά στην Τουρ (όπου, πριν μερικά χρόνια, έγινε Διεθνές Συνέδριο για τον δυϊσμό), οι γονείς του ήταν ευγενείς, σπούδασε σε Κολλέγιο Ιησουητών, τέλειωσε στα 17 του έχοντας αφομοιώσει όλη τη γνώση της εποχής, αλλά παραμένοντας

ανικανοποίητος από όλες τις επιστήμες, εκτός από τα Μαθηματικά. Ταξίδεψε πολύ υπηρετώντας στον βαυαρικό στρατό. Τον χειμώνα του 1619 συνέλαβε, στη Βαυαρία, κοντά στον Δούναβη, ενορασιακά, τη μέθοδο που θεώρησε ως αληθινή για τη γνώση.

Ο Ράσσελ, στο ένατο κεφάλαιο της Ιστορίας της Δυτικής Φιλοσοφίας, σ. 253, περιγράφει το γεγονός με τα ακόλουθα λόγια:

«Επειδή έκανε πάρα πολύ ψύχρα, μπήκε το πρωί μέσα σε μια χτιστή θερμάστρα»- ο Ράσσελ λέει ότι αυτή η θερμάστρα υπήρχε στις βαυαρικές κατοικίες εκείνου του καιρού -, «και έμεινε μέσα όλη μέρα στοχαζόμενος, όπως αφηγείται ο ίδιος» (στο έργο του Λόγος περί της Μεθόδου), «η φιλοσοφία του ήταν κιόλας μισοτελειωμένη όταν βγήκε...Ο Σωκράτης συνήθιζε να στοχάζεται ολοήμερα μέσα στο χιόνι, αλλά το πνεύμα του Καρτέσιου λειτουργούσε μόνον στη ζεστασιά».

Όταν παραιτήθηκε από τον στρατό, αποσύρθηκε στην Ολλανδία αλλάζοντας για είκοσι χρόνια κατοικία προκειμένου να είναι ανενόχλητος (προσθέτω ότι σπάνια ξυπνούσε πριν από το μεσημέρι). Το 1649 δέχτηκε την πρόσκληση της βασίλισσας

Χριστίνας της Σουηδίας που ήθελε να μαθητεύσει ζωντανά στη φιλοσοφία του, όμως δεν άντεξε την κακοχειμωιά και πέθανε μετά ένα χρόνο από πνευμονία, θα έλεγα και λόγω της αλλαγής στις συνήθειες του και στον ανεξάρτητο χαρακτήρα που ήταν ιδανικό για τον βίο του.

Θα ταίριαζε εδώ να αναφέρω, μεταφρασμένη, την παρατήρηση του Ferdinand Alquié από το βιβλίο του *La decouverte metaphysique de l'homme chez Descartes*, PUF 1950, σ. 346: «Η εποχή του Ντεκάρτ εξηγεί τα πάντα στον Ντεκάρτ, εκτός από ό,τι ο ίδιος στοχάστηκε για τον καιρό του. Η ανθρώπινη κατάσταση εξηγεί τα πάντα στον άνθρωπο, εκτός από την κρίση που ο ελεύθερος στοχασμός του φέρει γι' αυτή την κατάσταση και τα ερωτήματα που θέτει».

II. Αν στην Αρχαιότητα η πρώτη αυτοστροφή του πνεύματος έγινε με τον Σωκράτη και τους Σοφιστές, οι νεώτεροι χρόνοι χαρακτηρίζονται από δυο αποφασιστικές στροφές στην αυτοσυνείδηση, με πρώτη την καρτεσιανή γνωσιοθεωρία, και, στη συνέχεια, πιο συστηματικά, την καντιανή διερεύνηση των γνωστικών όρων. Σωκράτης και Ντεκάρτ έχουν κοινό ένα αρχιμήδειο σημείο για τη γνώση: ο Αθηναίος σοφός δεν αφήνεται να πειστεί παρά από ό,τι εξετάζοντας αναγνωρίζει ως την καλύτερη γνώση (Πλάτωνος Κρίτων 46 Β). Ο Ντεκάρτ, όπως εύστοχα τον σκιαγράφησε ο Βαλερύ, «είναι πριν από όλα, μία βούληση. Αυτό το ον θέλει ...να κατεργαστεί τον θησαυρό από διανοητικό πόθο και σφρίγος που βρίσκεται μέσα του. Και δεν γίνεται να θέλει κάτι διάφορο...θα ήταν ανώφελο ν' αναζητήσει κανείς μίαν άλλη αρχή στην φιλοσοφία του».

Ο Ντεκάρτ έχει ως αρχή να μην αποδέχεται τίποτε ως αληθινό πριν το γνωρίσει κατάδηλα ως τέτοιο. Είναι ορθολογιστής, θεμελιωτής της γνώσης και της μεθόδου που οδηγεί στην κατάκτηση της. Το πνεύμα εδώ πορεύεται από τη μεθοδολογική χρήση της λογικής στη μεταφυσική, από την τυπική επιστήμη στο πραγματικό. Όπως παρατήρησε ο Χούσσερλ (Καρτεσιανοί διαλογισμοί, γαλλ., Παρίσι 1931, σ 31), «η φιλοσοφία περνά από τον απλοϊκό αντικειμενισμό στον υπερβατολογικό

υποκειμενισμό». Διαφορετική είναι η κριτική παρατήρηση του Ράσσελ: «Εδώ» (στην καρτεσιανή ρήση σκέπτομαι, άρα υπάρχω, «η προσωπική αντωνυμία Εγώ που εξυπνοείται είναι πραγματικά αθέμιτη. Έπρεπε να διατυπώσει τη βασική του πρόταση υπό τη μορφή «υπάρχουν σκέψεις». Η αντωνυμία Εγώ είναι γραμματικά βολική, αλλά δεν περιγράφει ένα δεδομένο. Όταν, προχωρώντας λέγει «είμαι ένα πράγμα που σκέπτεται» χρησιμοποιεί άκριτα ένα σύστημα κατηγοριών ...πουθενά δεν αποδεικνύει ότι οι σκέψεις χρειάζονται έναν σκεπτόμενο άνθρωπο, ούτε και υπάρχει λόγος για να το πιστέψει κανείς,, εκτός μόνον από γραμματική άποψη».

Αυτό, όπως θα δούμε στη συνέχεια, επιδέχεται αναστοχασμό. Κλείνοντας, προς το παρόν θετικά με ό,τι αποτελεί και ουσία του καρτεσιανισμού θα αναφέρω την άποψη του Βαλερύ: «για να φτάσουμε στην αλήθεια θα πρέπει τουλάχιστον μια φορά στη ζωή μας ν' αποποιηθούμε τις γνώμες που δεχθήκαμε και να επανοικοδομήσουμε εκ θεμελίων όλα τα συστήματα των γνώσεων μας». Το δικό μου ερώτημα είναι: Πόσο αυτό είναι μακριά ή κοντά στον άγραφο πλατωνικό πίνακα, αφού, βέβαια, τηρηθούν οι αναλογίες;

III. Την εποχή του Ντεκάρτ βρίσκονταν στην ακμή τους ο σχολαστικισμός, η δέσμευση της γνώσης από την θρησκευτική παράδοση και η αριστοτελική φιλοσοφία που εκκινούσε από την αισθητική πείρα και βασιζόταν στον κοινό νου και στη βιολογία. Ο Ντεκάρτ, με την έμπνευση της νύχτας του Νοεμβρίου του 1619, συνέλαβε την αρμονική σχέση που υπάρχει ανάμεσα στους φυσικούς νόμους και στα Μαθηματικά. Η πυθαγορική θεωρία της υποταγής του σύμπαντος στους αριθμούς έγινε γι' αυτόν μέθοδος σκέψης. Φυσική, Μεταφυσική και μεθοδολογία ενώθηκαν στο πνεύμα του με την μαθηματική επιστήμη. Τα Μαθηματικά προσφέρονται για τέσσερις λόγους: α) η πλάνη είναι αδύνατη, όταν υπάρχει ένα

αίσθημα λογικής ενάργειας, β) η μέθοδος τους είναι η λογική που εκκινά από απλές έννοιες και προχωρεί προοδευτικά, γ) η γνώση εδώ δεν στηρίζεται ούτε στην αίσθηση ούτε στη φαντασία, αλλά στην νόηση. Η νόηση είναι ο μόνος δρόμος του ανθρώπινου πνεύματος στην πορεία του προς τη βεβαιότητα. Ο νους μπορεί να προχωρήσει, όταν, δίχως να διαταραχτεί από εξωτερικές επιδράσεις, συλλάβει απλές αλήθειες, όπως αυτές που αποτελούν τις βάσεις στην Γεωμετρία, δ) τα Μαθηματικά προσφέρουν την ιδέα μιας αναλογίας ανάμεσα στους μαθηματικούς κανόνες και τα φυσικά φαινόμενα.

Σύντομα ο Ντεκάρτ κατάλαβε ότι η σύλληψη του χρειαζόταν μεταφυσική θεμελίωση. Η παρατήρηση του ότι και τα Μαθηματικά δεν δίνουν σε όλους απόλυτη ασφάλεια, ότι είναι δυνατόν τις σκέψεις που κάποιος έχει στην εγρήγορση να τις έχει και στα όνειρα, έτσι που να ενδέχεται να τις θεωρήσει ως όνειρα, γέννησαν στο πνεύμα του μια αφετηριακή ιδέα, την αμφιβολία από την οποία έφθασε στην αυτοσυνείδηση, όπως θα δούμε, της ύπαρξης. Η αμφιβολία είναι, βέβαια, δάνειο από τους Σκεπτικούς. Διαφέρει όμως και ως προς τα όρια και ως προς τον σκοπό για τον οποίο χρησιμοποιείται. Ενώ οι Πυρρώνειοι αμφιβάλλουν για όλα και η αμφιβολία τους είναι αυτοσκοπός, για τούτο και είναι άγονη, καταλήγει δηλαδή στην απόγνωση, ο Ντεκάρτ χρησιμοποιεί την αμφιβολία ως μεθοδολογικό όργανο γνώσης, μέσον απελευθέρωσης του πνεύματος από την προκατάληψη, με σκοπό «ν' απορρίψει την κινητή άμμο και να ανακαλύψει την άργιλο και τον βράχο», να βρει δηλαδή στήριγμα στη Μεταφυσική του.

IV. Οι αισθήσεις, σύμφωνα με το σκεπτικό του γάλλου φιλοσόφου, μας απατούν συχνά, δίνουν συγκεχυμένη γνώση την οποία μοιραζόμαστε με τα ζώα, η αντίληψη και τα όνειρα δεν έχουν ακρίβεια,. Η συστηματική αμφιβολία είναι ο μόνος τρόπος αποκατάστασης της αλήθειας. Τα πράγματα για τα οποία μπορώ να αμφιβάλλω είναι: α) τα δεδομένα των αισθήσεων που δεν βεβαιώνουν για τη φύση των πραγμάτων, αλλά μόνον για την χρησιμότητα τους, β) οι προκαταλήψεις και οι παλαιές κρίσεις

που δεσμεύουν τη θέληση, γ) ορισμένες μαθηματικές αποδείξεις. Εκτός αμφιβολίας θέτει ο Ντεκάρτ την αλήθεια της πίστης που υπερβαίνει τα όρια της λογική, τις αρχές της ηθικής που έχουν αναγνωρισθεί ως οι καλύτερες και τις απλές έννοιες που γίνονται γνωστές χωρίς κατάφαση ή άρνηση.

Ως μέθοδος η αμφιβολία είναι η βάση πάνω στην οποία θεμελιώνεται και επικυρώνεται το *cogito*. Η αμφιβολία δίνει μια πρώτη βεβαιότητα: μπορώ να αμφιβάλλω για πολλά πράγματα, αλλά δεν μπορώ να αμφιβάλλω ότι αμφιβάλλω. Η άμεση βεβαιότητα της αμφιβολίας είναι η πραγματικότητα του στοχασμού, το γεγονός ότι η ενέργεια αυτή γνωστική. Ο στοχασμός όμως είναι σύδετος με την ύπαρξη. Και μόνον το ότι σκέπτομαι, έστω και αν η σκέψη μου είναι λανθασμένη, με βεβαιώνει ότι υπάρχω: *cogito ergo sum*. Το Εγώ, που προσποιείται ότι τίποτε δεν υπάρχει, δεν μπορεί να μην υπάρχει τη στιγμή που σκέπτεται. Με την αναδίπλωση η θεωρητική συνείδηση εξετάζει τον εαυτό της με σκοπό την αυτοβεβαίωση. Σκέπτομαι σημαίνει ότι είμαι κάτι που αμφιβάλλει, αρνείται γνωρίζει, αγνοεί, αγαπά, μισεί, θέλει, φαντάζεται, αισθάνεται. Στο σκέπτεσθαι περιέχεται κάθε γεγονός που ενδιαφέρει το πνεύμα. Στο σημείο αυτό ο Ντεκάρτ, που, όπως ο Παρμενίδης δέχεται ότι το είναι προσδιορίζεται από το νοεόν, διαφέρει από τον ελεάτη φιλόσοφο. Για τον Ντεκάρτ και η γνώση των εξωτερικών πραγμάτων γίνεται με τη διάνοια: «αντιλαμβάνομαι με μόνη τη δύναμη της κρίσης».

Με την αμφιβολία γίνεται έτσι μία στροφή τόσο σημαντική όσο η κοπερνίκεια. Το σκέπτεσθαι είναι γεγονός άμεσης πείρας, ενορασιακή ανακάλυψη. Η πρόταση: «σκέπτομαι άρα υπάρχω» δεν είναι συλλογισμός ή συμπέρασμα, όπως λανθασμένα υποστηρίχθηκε λόγω των όρων *ergo-conclusio*, γιατί δεν προϋποτίθεται εδώ μείζων πρόταση, ούτε είναι ψυχολογικό γεγονός, όπως το εννοεί ο Maine de Biran, ή άρνηση της φυσικής πραγματικότητας, εφόσον ο Ντεκάρτ παραδέχεται την ύπαρξη των σωμάτων. Είναι άμεση βεβαιότητα, εποπτική αλήθεια, σαφής και εναργής (Με το *cogito* υπάρχει ήδη στον Αυγουστίνο επιχείρημα, δεν έχει όμως τη σπουδαιότητα που του προσέδωσε ο Ντεκάρτ). Οι καρτεσιανοί όροι

«σκέπτεσθαι – ύπαρξη» είναι ενωμένοι στην πρόταση: σκέπτεσθαι σημαίνει είναι δια μέσου του στοχασμού. Η σχέση είναι – σκέπτεσθαι είναι οντολογική. Το πέρασμα από το cogito στο sum έχει βεβαιότητα, γιατί δεν γίνεται με εξωτερικά, απατηλά στηρίγματα, αλλ' ανεξάρτητα από το σώμα, τις αισθήσεις, τη φαντασία. Με άλλα λόγια, στη βεβαιότητα του καρτεσιανού σκέπτεσθαι υπάρχουν δυο αλήθειες: ο στοχασμός προσδιορίζει το είναι και το γεγονός ότι είμαι σκεπτόμενο ον. Έτσι το σκέπτεσθαι δεν είναι πια μέρος μόνο της ψυχής, είναι η ίδια η ψυχή που ταυτίζεται με αυτό, υπάρχει εφόσον υπάρχει συνείδηση.

V. Το σκέπτεσθαι, έκφραση της αυτοβεβαιότητας του συγκεκριμένου υποκειμένου για την αξία του στοχασμού του, της βεβαιότητας για την ψυχολογική προτεραιότητα του Εγώ, είναι και θεμέλιο πάνω στο οποίο το καρτεσιανό υποκείμενο οικοδομεί τα πιστεύω του για το είναι, τον θεό, τον κόσμο, τον άνθρωπο, τη γνώση, την αλήθεια. Στον Ντεκάρτ το σκέπτεσθαι παρέχει και τη βεβαιότητα για τη μεταφυσική προτεραιότητα του θεού, δίχως καταφυγή στην αποκάλυψη. Σύμφωνα με τον γάλλο φιλόσοφο, αν εγώ, το πεπερασμένο ον, υπάρχω εφόσον σκέπτομαι, υπάρχει και το σκεπτόμενο, τέλειο, άπειρο ον, ο θεός, του οποίου τη σκέψη έχω μέσα μου. Η άποψη έχει άμεση σχέση με την καρτεσιανή διάκριση τριών ειδών ιδεών: των εμφύτων (π.χ. του απείρου, της αλήθειας, της δικαιοσύνης, του θεού, των αριθμών, των μαθηματικών εννοιών που γνωρίζονται με άμεση γνώση), των επισυμβαινουσών, ιδεών που αντλούμε από την εμπειρία και των τεχνητών, που σχηματίζονται ελεύθερα με στοιχεία από τις δυο άλλες κατηγορίες (π.χ. τα πλάσματα της φαντασίας). Η ιδέα του θεού ανήκει στην πρώτη κατηγορία, δεν προέρχεται από εξωτερικά αντικείμενα, δεν δίνεται από τις αισθήσεις, ούτε είναι αποτέλεσμα της δικής μας συνθετικής νοητικής ικανότητας, με άλλα λόγια η τελειότητα δεν είναι τεχνητή ή επισυμβαίνουσα. Χρειάζεται για τούτο να υπάρχει ένας θεός ο οποίος τη θέτει μέσα μας, η ιδέα δηλαδή του θεού είναι όπως το χνάρι του δημιουργού στο δημιούργημα του». Ακόμη κι αν η ιδέα της ουσίας είναι μέσα μου, γιατί είμαι ουσία, δεν θα είχα την ιδέα μιας άπειρης ουσίας εγώ που είμαι πεπερασμένο ον, αν αυτή η ιδέα

δεν μου δινόταν από κάποια ουσία που είναι πραγματικά άπειρη. Όπως η ιδέα ενός νέου μηχανισμού ρολογιού δεν παράγεται από τον νου οποιουδήποτε παρά μόνον του έμπειρου τεχνίτη, η ιδέα της τελειότητας δεν είναι ιδέα που παράγει ο άνθρωπος, γιατί τότε θα έπρεπε να την έχει ο ίδιος, σύμφωνα με την αρχή της αιτιότητας, κατά την οποία το αίτιο έχει πραγματικότητα όση και το αποτέλεσμα. Ο Ντεκάρτ, κατά το πρότυπο της απόδειξης του θεού από τον Άνσελμο του Καντέρμπουρυ, υποστηρίζει την οντολογική απόδειξη για την ύπαρξη του θεού: το τέλειο έχει περισσότερη ύπαρξη από το μη τέλειο (σε ένα απόσπασμα του Δημοκρίτου (295) λέγεται ότι το ολοκληρωμένο έχει οντολογική και ηθική προτεραιότητα σε σχέση με το αγίνωτο και αβέβαιο).

VI. Στην καρτεσιανή θεολογία η ύπαρξη του θεού και η ουσία του είναι ένα και το αυτό, όπως είναι αξεχώριστες οι ιδιότητες του τριγώνου και η φύση του, όσο και αν δεν υπάρχει αντικείμενο που να παριστά ακριβώς το τρίγωνο. Η θεϊκή θέληση είναι ελεύθερη και δημιουργός όλων των μορφών, των ουσιών και της αιώνιας αλήθειας.

Από τη βεβαιότητα για την ύπαρξη του θεού ο Ντεκάρτ προχωρεί στην παραδοχή των κοσμικών όντων. Η πνευματική τελειότητα και καλοσύνη του θεού είναι εγγύηση ότι οι εντυπώσεις μας και οι ιδέες για την ύπαρξη των κοσμικών όντων δεν είναι ψευδείς. Ο θεός δεν είναι πονηρό πνεύμα για να με εξαπατά, παρέχοντας μου παρόμοιες ιδέες.

Το ψεύδος είναι ελάττωμα, ο θεός, καθόσον τέλειος, δεν έχει ελαττώματα. Γνώρισμα των σωματικών πραγμάτων και ειδοποιός

διαφορά από το πνεύμα είναι η έκταση, ιδιότητα ή οποία γίνεται αντικείμενο μιας καθαρής και διακριτής ιδέας. Η έκταση εξαρτά όλες τις άλλες σωματικές ιδιότητες, την κίνηση και την ακινησία, όπως η σκέψη εξαρτά τη φύση της ψυχής. Οι άλλες σωματικές ιδιότητες είναι ως προς την έκταση τρόποι παρουσίας των πραγμάτων.

Για τον Ντεκάρτ σώμα και ψυχή είναι δυο ασυμβίβαστα ως προς την ουσία τους. Είναι σαν δυο ρολόγια που δείχνουν το ένα την ώρα, ενώ το άλλο κτυπά, κουρδισμένα σύγχρονα από τον θεό (Guelinx). Το εκτεταμένο σώμα είναι διαιρετό, υποκείμενο σε μηχανικούς νόμους, το ανθρώπινο είναι σαν τη μηχανή, το σώμα των ζώων διέπεται εξ ολοκλήρου από τους φυσικούς νόμους, ενώ το πνεύμα είναι αδιαίρετο, χαρακτηρίζεται από αυτάρκεια, καθαρή νόηση και βούληση. Με τη λογική το πνεύμα μετατρέπει τον κόσμο των παθών σε κόσμο σοφίας, διακανονίζει την πράξη με ιδέες καθαρές και διακριτές. Όπως όμως η άμεση πείρα μας αποδεικνύει την ύπαρξη του θεού, η απλή πείρα μας βεβαιώνει για την ένωση των δύο αντιθέτων, της ανθρώπινης ψυχής και του ανθρώπινου σώματος. Την ένωση δείχνουν τα αισθήματα ηδονής και λύπης, οι ορέξεις, τα πάθη, οι ταραχές της ψυχής. Η ενότητα ψυχής και σώματος συντελείται σε ωφελιμιστικό πεδίο: σκοπιμότητα της είναι η ζωή. Επειδή όμως η ουσία της ψυχής δεν είναι να είναι ενωμένη με ένα σώμα, αφού δεν έχει κάτι κοινό με αυτό, για τούτο και μπορεί να χωριστεί από το σώμα μετά τον θάνατο.

Στον Ντεκάρτ, αντίθετα από τον Αριστοτέλη, όπου υπάρχουν τρία είδη ψυχών (διανοητική, θρεπτική, αισθητική), η ψυχή είναι μόνο διανοητική. Η ζωή είναι μηχανικό φαινόμενο, λειτουργία του σώματος, με κέντρο την καρδιά (Με τα ζωτικά πνεύματα, τα λεπτότατα, ευκίνητα και θερμότατα μόρια που χωρίζονται από το αίμα και προκαλούν τις μυϊκές κινήσεις, το αίσθημα, τη μνήμη, τη φαντασία, τα πάθη, γίνεται η επαφή ψυχής και σώματος στο εγκεφαλικό κωνάριο, που θεωρείται έδρα της ψυχής). Σχετικά με τις λειτουργίες της ψυχής ο Ντεκάρτ ακολουθεί την παραδοσιακή ταξινόμηση: οι λειτουργίες αυτές ή τρόποι είναι η νόηση, που

βλέπει καθαρά τις απλές ουσίες και είναι χωριστή από το σώμα, η φαντασία, που εισάγει εικόνες στον σωματικό μηχανισμό, η μνήμη, που συνδέεται με τις δύο άλλες λειτουργίες και η αίσθηση, λειτουργία καθαρά σωματική, υπαγόμενη στη δραστηριότητα των εξωτερικών αντικειμένων και στην επίδραση τους πάνω στο σώμα.

Εξ αιτίας της παρουσίας του σώματος στην ψυχή εκδηλώνονται τα πάθη, στα οποία αναφέρεται το κυριότερο μέρος της καρτεσιανής ψυχολογίας. Το πάθος είναι «κίνηση της ψυχής» (έτσι έχει ονομασθεί ήδη από τον Ζήνωνα τον Κιτιέα). Τα συναισθήματα είναι ανάλογα με τη δομή του σώματος, της προσωπικότητας ή με την επίδραση που έχουν στον άνθρωπο τα εξωτερικά σώματα. Πρωταρχικά συναισθήματα είναι η επιθυμία, η ηδονή, η λύπη, η αγάπη, το μίσος, η έκπληξη ή θαυμασμός, συναίσθημα που προσδιορίζει την επιστημονική έρευνα (ο Ντεκάρτ είναι από τους λίγους στοχαστές-ψυχολόγους που θεώρησαν τον θαυμασμό θεμελιακό πάθος της ψυχής). Κάθε πάθος ακολουθείται από σωματικά φαινόμενα, κυκλοφορικά, εκφραστικά κλπ. Το χρησιμότερο από τα ενεργητικά πάθη είναι η γενναιοφροσύνη, η ευγένεια της ψυχής, που λειτουργεί στη διαμόρφωση του εσωτερικού βίου, στη σωστή επιλογή ανάμεσα στις επιθυμίες. Η φιλοσοφία δείχνει ακριβώς ότι ο άνθρωπος δεν είναι σκλάβος της τύχης, αλλ' ελεύθερος, αρκεί η ελευθερία του να βασίζεται στον στοχασμό και στη γνώση. Την ελευθερία της βούλησης συναρτά ο Ντεκάρτ με την ιδέα της θεϊκής ελευθερίας, δηλαδή με την ηθική και τη θεολογία. Ο άνθρωπος είναι ελεύθερος, σε αναλογία με τη θεϊκή ελευθερία, του λείπουν όμως η παντοδυναμία και η άπειρη νοητική ικανότητα. Η ανθρώπινη βούληση τείνει στο κακό από νοητική πλάνη. Στην καρτεσιανή ρήση *omnis peccans est ignorans* αναβιώνει ο λόγος του πλατωνικού Σωκράτη «κακός εκών ουδείς», αλλ' από άγνοια. Χαρακτηριστικό γνώρισμα της φιλοσοφίας του Ντεκάρτ είναι τα πρακτικά της στοιχεία: «αρκεί να κρίνει κάποιος σωστά, για να πράξει σωστά». Αυτό είναι αλάθητος οδηγός για την αντίληψη του παρόντος και την πρόβλεψη του μέλλοντος.

VII. Σύμφωνα με τον καρτεσιανό ορθολογισμό κάθε πνεύμα καλά οδηγημένο μπορεί να φθάσει στη γνώση της αλήθειας. Ένα πνεύμα προσεκτικό χαρακτηρίζεται από ενάργεια, όπως κάθε ιδέα από νοητική καθαρότητα. Οι κανόνες για την ανακάλυψη της αλήθειας είναι στον Λόγο περί της μεθόδου (ελλ. Μτφρ. Χρ. Αναγνώστου, Πυθία 1972, σσ 20-21) οι εξής:

1) Να μη βεβαιώνεται παρά ό,τι είναι σαφές, εναργές, όπως το ενορατικό.

2) Να αποφεύγεται η βιασύνη της προκατάληψης.

3) Να διαιρούνται οι δυσκολίες σε μέρη, ώστε να διευκολύνεται η λύση τους.

4) Να οδηγείται ο στοχασμός με τάξη-αλληλουχία, δηλαδή με προσωρινή αφετηρία το γνωστό, από το οποίο, μέσα από μια αλυσίδα ιδεών ο νους προχωρεί στο άγνωστο. Είναι φανερό ότι δεν υπάρχει εδώ *a priori* σύνθεση ούτε διαδικασία του αριστοτελικού τύπου συλλογισμού.

5) Να γίνονται παντού απαριθμήσεις και γενικές επισκοπήσεις, ώστε να υπάρχει βεβαιότητα ότι δεν υπάρχουν παραλήψεις.

Με όσα προηγήθηκαν γίνεται φανερό ότι η καρτεσιανή φιλοσοφία εκκινά από την αμφιβολία, αλλά καταλήγει στην ηθική ιδέα της ελευθερίας. Στην αμφιβολία θεμελιώνεται ολόκληρο φιλοσοφικό σύστημα, το σκέπτεσθαι και η ακολουθία του: η σύνταξη των ιδεών, η πίστη στην ύπαρξη του θεού και της ψυχής, τα κατηγορήματα του θεού, η ιδέα της θεϊκής ελευθερίας, η δημιουργία και η τάξη του κόσμου, η σχέση ψυχής και σώματος.

Η θεωρία των εμφύτων ιδεών, τις οποίες μπορεί το πνεύμα να συλλάβει, αν καλλιεργήσει το φυσικό φως του, διαχωρίζει τον καρτεσιανισμό από τον πλατωνισμό, ο οποίος στο σημείο αυτό δεχόταν την προϋπαρξη της ψυχής.

VIII. Με το *cogito* ο Ντεκάρτ γίνεται ο νομοθέτης του λόγου, ο θεωρητικός κατακτητής του κόσμου. Ο Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλος

(Φιλοσοφία και ζωή, Η φιλοσοφία του Καρτεσίου, Αθήνα 1967, σ. 503) γράφει σχετικά: Ο Καρτέσιος είναι ο κριτικός και συστηματικός, ο μεγάλος σχεδιαστής των εννοιών...Απέναντι από τη Μάγχη...ο σύγχρονος του Βάκων κατέχεται από τη λαχτάρα να κατακτήσει τον κόσμο με την ναυσιπλοία, το εμπόριο, την τεχνική και την πρακτική επιστήμη...Ο πρακτικός Βάκων διατάσσει, ο θεωρητικός Ντεκάρτ αποδεικνύει, ο πρώτος ορμάει προς τη δύναμη, προς την υλική κατάκτηση, ο δεύτερος ζητάει την απόλυτη σαφήνεια και ενάργεια του λόγου... στον Βάκωνα η ζωή εξωτερικεύεται, ενώ στον Ντεκάρτ...συλλέγεται στη σκοπιά του λογικού, στην γαλήνη του πνεύματος».

Ο Jacques d' Hondt (Descartes et la tradition) Διοτίμα, 17, 1989, 20, 28) έδειξε ότι ο Ντεκάρτ θεωρούσε ότι όλοι οι άνθρωποι είναι στον ίδιο βαθμό αξιοσέβαστοι («ακόμη και οι Τούρκοι», κατά την καρτεσιανή έκφραση) από το γεγονός ότι η λογική είναι παγκόσμια κι όλοι είναι διανοητικά ίσοι. Τον Ντεκάρτ δεν ενέπνεε το νόημα της ιστορίας, θέλησε να αποδογματίσει την φιλοσοφία, να την απομακρύνει από την παράδοση και τη σημασία της. Δεν αντελήφθη όμως ότι η ιστορία διδάσκει, οι άνθρωποι δεν διδάσκονται από αυτήν, όπως θα πει αργότερα ο Χέγκελ.

Το θετικότερο είναι ότι ο Ντεκάρτ δεν είναι τυπικός λογοκράτης. Όπου υπάρχει μέθοδος, όπως η καραβέλα στο εγχείρημα του Κολόμβου, δεν έχει θέση ο δογματισμός, αλλά η πνευματική περιπέτεια.

Άννα Κελεσίδου, Διδάκτωρ της Φιλοσοφίας (δίσ), Αντεπιστέλλον Μέλος της Ακαδημίας των Επιστημών της Μόσχας

Πηγή: kostasbeys.gr

Από: gerasimos-politis.blogspot.gr

Φωτογραφίες: commons.wikimedia.org